

РЕЦЕНЗІЇ

С. Я. Лихова,
доктор юридичних наук, професор

О. Л. Беспаль,
асистент

ІНСТИТУТ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Проблеми кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх завжди викликали великий науковий інтерес у вчених-юристів. Однак, незважаючи на доктринальні та практичні напрацювання, у світлі проблем, пов'язаних із застосуванням покарань до неповнолітніх, постає питання щодо дієвості системи покарань неповнолітніх, яка не виконує потрібної для досягнення цілей покарання ролі.

Великим здобутком у цьому напрямку стало видання монографії Є. С. Назимка «Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Генеза, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна пеналогія»¹.

Ця монографія присвячена вельми актуальній та важливій проблемі покарання неповнолітніх у сучасній кримінально-правовій науці. Як слушно зауважив автор, питання покарання неповнолітніх є одним із найбільш дискусійних та суперечливих у сучасній науці кримінального права України. Отже, залишається багато не вирішених, дискусійних та малодосліджених питань, на які можна знайти відповідь у цій роботі.

Як позитивну рису слід відмітити ґрунтовний комплексний аналіз стану наукового дослідження питання покарання неповнолітніх, який автор проводить у своїй монографії. Автором досліджено достатню кількість наукових джерел, зокрема дисертаційних досліджень, монографій, навчальних посібників як вітчизняних, так і зарубіжних вчених.

На основі аналізу наукових доробок вчених, автор обґрунтовує думку, що ні у сфері теорії кримінального права, ні у сфері теорії наук кримінально-правового циклу не розроблені концепції інституту покарання неповнолітніх.

Оскільки проаналізовані вченим дослідження стосуються окремих питань теоретичного та праксеологічного забезпечення застосування заходів кримінально-правового впливу до неповнолітніх, автор доходить обґрунтованого висновку, що наукові праці окремих вчених, які досліджували інститут покарання неповнолітніх, виявили низку нових питань, що потребують комплексного розв'язання, зокрема, на монографічному рівні.

Автором різносторонньо та глибоко проаналізована періодизація розвитку українського законодавства та права, яку запропонували вітчизняні теоретики та історики права. Зокрема, досліджена періодизація історії розвитку: 1) кримінального права та законодавства в контексті дослідження загального розвитку держави та права України; 2) ювенального права та законодавства, ставлення держави та суспільства до дитини; 3) кримінально-виконавчого права та пенітенціарної системи України; 4) кримінологічних вчень; 5) кримінального права та законодавства; 6) правової політики України у сфері протидії злочинності та кримінально-правової політики.

На підставі цього, автор висловлює думку, що жодну з наведених періодизацій не можна вважати остаточною або універсальною, оскільки у кожній використовуються різні, часто абсолютно протилежні критерії. Тому автор пропонує періодизацію історичного розвитку інституту покарання непов-

¹ Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України. Генеза, міжнародні та європейські стандарти, ювенальна пеналогія: монографія / Є. С. Назимко; вступ. слово д.ю.н., проф. О. М. Литвинова. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 384 с.

нолітніх проводити за такою системою координат: ставлення держави та суспільства до дитини та кримінально-правового статусу неповнолітнього; ставлення держави та суспільства до покарання в цілому та покарання неповнолітніх зокрема; формування та розвиток української державності та суспільства; розвиток кримінально-правових відносин на території України; розвиток кримінального права та законодавства; формування наукових концепцій та теорій про особливості покарання неповнолітніх.

Таким чином, відповідно до основного критерію історичного аналізу розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України, автор виокремлює такі періоди: 1) зародження особливого підходу до покарання неповнолітніх (від найдавніших часів до 882 р.); 2) від 882 р. до 1917 р. – період формування та розвитку наукових знань і вчень про інститут покарання неповнолітніх, формування та розвитку ювенального кримінального законодавства, апробації ювенальних технологій у практиці судів з розгляду кримінальних справ; 3) із 1917 р. до 1991 р. – період занепаду ювенального кримінального права та ювенальної юстиції, посилення адміністративно-командних засад в ювенальному кримінальному законодавстві; 4) із 1991 р. до 2001 р. – період оформлення галузі українського ювенального права, розроблення нових наукових підходів до кримінально-правового регулювання інституту покарання неповнолітніх; 5) із 2001 р. до сьогодні – період оновлення кримінально-правового регулювання інституту покарання неповнолітніх, оформлення ювенального кримінального права у підгалузь кримінального права, вироблення наукових засад ювенальної пенології.

Аналізуючи міжнародні та європейські стандарти застосування покарання до неповнолітніх, автор встановив неоднозначність у визначенні інституційно-організаційного та пов'язаного із ним змістовно-нормативного виміру обох груп стандартів, а також неоднозначність інституційно-організаційного та змістовно-нормативного протиставлення цих двох груп стандартів.

Автор наголошує, що ювенальна пенологія є окремою кримінологічною теорією та наводить на користь цього достатньо обґрунтовані аргументи, на основі чого наводиться авторське визначення «ювенальної пенології», під якою пропонується розуміти кримінологічну теорію (систему ідей, понять, категорій і зв'язків між ними), що описує та пояснює сутність та закономірності розвитку інституту покарання неповнолітніх. Також, визначає шляхи оптимізації кримінально-правових засобів впливу на неповнолітніх, формує наукові засади та прикладні рекомендації щодо досягнення мети покарання неповнолітніх та протидії ювенальній пенальній злочинності в цілому.

Окрім того, в роботі ґрунтовно досліджена система, завдання, принципи та функції ювенальної пенології.

При дослідженні особливостей розвитку теорії про покарання неповнолітніх у зарубіжних країнах, автором наголошується, що особлива увага повинна приділятися новітньому науково-обґрунтованому удосконаленню та розширенню тлумачення змісту понять «неповнолітній» та «неповнолітній правопорушник». За допомогою сучасних наукових розробок у сфері суміжних та міждисциплінарних знань теорія про покарання неповнолітніх правопорушників має сформулювати та представити ґрунтовні, детерміновані системою взаємопов'язаних фундаментальних соціальних, психологічних, фізичних, медичних, морально-етичних та інших чинників новітні поняття повнолітнього/неповнолітнього правопорушника та поняття видів покарань та заходів, які мають бути застосовані щодо цих вікових категорій правопорушників.

На основі проведеного дослідження автор наголошує, що ґрунтовне знання основних положень ювенальної пенології має бути обов'язковою вимогою, що пред'являється до кваліфікованого випускника-юриста і необхідною передумовою його успішної практичної роботи. Враховуючи вищезазначене, автор пропонує запровадити у навчальний процес вищих навчальних закладів юридичного профілю навчальну дисципліну «Ювенальна пенологія», яка має відповідати освітньо-кваліфікаційній програмі підготовки магістрів напряму 6.030401 «Правознавство», спеціальностей 7.03040101 «Правознавство» та 7.03040201 «Правоохоронна діяльність».

Таким чином, дослідженням Є. С. Назимко встановлено, що проблема покарання неповнолітніх осіб становить цілий комплекс питань соціального, економічного, педагогічного, психологічного та організаційно-правового характеру. Вона пов'язана з проблематикою визначення суб'єкта дії в ювенальному кримінальному праві, а також арсеналом самих дій та принципів їх застосування щодо тих неповнолітніх осіб, які вчинили злочин. Доведено, що за умови вибіркового, розумного, виваженого та виправданого застосування щодо неповнолітніх правопорушників певних кримінальних покарань або їхніх елементів, а також за умови застосування до неповнолітніх правопорушників широкого кола некримінальних заходів, спрямованих на їхню соціальну реабілітацію та реінтеграцію, виховання в дусі законслухняності, відвернення неповнолітніх від подальшого рецидивного залучення до злочинного світу, матиме місце ефективне запобігання злочинності неповнолітніх саме через комплексне соціальне попередження та справедливе покарання.